

LECTIO PRAECURSORIA

Lectio Praecursoria: Sukupuolitettu ja tartuntavaarallinen itsemurha: Tabu ja biovalta omaehtoista kuolemaa käsittelevissä englanninkielisissä nykyelokuvissa¹

Heidi Kosonen

Jyväskylän yliopisto

Heidi Kosonen väitteli 2.10.2020 Jyväskylän yliopistossa. Vastaväittäjänä oli yliopistonlehtori FT Leena Maija Rossi Helsingin yliopistosta ja kustoksena professori emerita Annika Waenerberg Jyväskylän yliopistosta. Väitöskirja on luettavissa verkossa osoitteessa <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/71870>.

Lokakuussa 2019 amerikkalainen YouTube-viihdyttäjä Logan Paul latasi YouTube -kanavalleen videon, joka oli kuvattu Japanin Aokigaharan metsässä. Aokigaharan metsä on myös läntisessä mediassa tunnettu ”itsemurhametsänä”, ja videossaan Paulin nähtiin naureskelevan itsemurhalle ja niille ihmisille, joiden elämä oli metsään päättynyt. Heistä eräs näkyi myös videolla. Sekä Logan Paul että videon poistamisen suhteen hidastellut YouTube tuomittiin yksinäisesti vainajan ihmisyyttä loukanneesta sekä kuoleman klikkiarvolla rahastaneesta videosta. Tästä huolimatta videossa tiivistyy äärimmäisessä

¹ Thanatos julkaisee tämän tekstin kirjoittajan ja Tahiti-lehden luvalla. Kososen lektio on julkaistu aiemmin: Kosonen, Heidi. 2020. ”Sukupuolitettu ja tartuntavaarallinen itsemurha: tabu ja biovalta omaehtoista kuolemaa käsittelevissä englanninkielisissä nykyelokuvissa.” *Tahiti* 10(2–3): 143–147. <https://doi.org/10.23995/tht.100192>

muodossa muutamia sellaisia seikkoja, jotka tekevät siitä – pikemmin kuin poikkeuksellisen – kulttuurisesti *edustavan* tapauksen. Nämä seikat liittyvät omaehtoisen kuoleman, eli itsemurhan, esittämiseen ja siitä puhumiseen.

Ensinnäkin, ei ole poikkeuksellista, että läntisessä, asiadokumenttien ja kauhuelokuvien koostamassa vihteessä eksytään juuri eksoottiseen Aokigaharaan tai johonkin muuhun etäiseen kontekstiin tai kulttuuriin ikään kuin *kauhistumaan* itsemurhasta. Tämä siitä huolimatta, että samanlaisia kuolemia esiintyy myös läntisissä kulttuuriympäristöissä, ja siitä huolimatta, että aihe koskettaa ihmisten elämiä syvästi yli kulttuurirajojen. Tällä tavalla esitettyä itsemurha onkin varsin näkyvässä asemassa mediakulttuurissa.

Ottaakseni esimerkin väitöskirjani kattamasta tutkimusaineistosta: englanninkielisten elokuvien markkinoilla julkaistaan vuosittain satoja elokuvia, joissa omaehtoinen kuolema muodossa tai toisessa esiintyy. Nämä elokuvat kuitenkin *käsittelevät* itsemurhaa paljouteensa nähden verrattain harvoin. Yleisempää on, että itsemurha esiintyy näissä elokuvissa tietynlaisena kerronnallisena välineenä, ja tyypistyy shokkiarvoonsa tietynlaisena läntisen historian muovaamana pahana kuolemana ja myyvästä speaktaakkelina. Eletty elämä tietyllä tavalla pakenee itsemurhaa, kun sitä esitetään ja toistetaan mediassa.

Samankaltaisesta ilmiöstä puhuvat myös ne lukuisat arkiset kontekstit, joissa itsemurha toimii metaforana. Oheisissa, vuosien varrella keräämissäni uutisotsikoissa puhutaan muun muassa *ammattillisesta itsemurhasta*, erään läntisen valtion *geopoliittisesta itsemurhasta* tai planeetta Jupiterin yhden kuun *itsemurhakiertoradasta*. Moni yleisöstä on myös saattanut viihteen esityksissä tai arkikeskusteluissa nähdä ihmisten tehostavan sanojaan mimikoimalla esimerkiksi ohimolle nostettavaa pyssyä tai viiltoliikkeitä ranteilla, kun puhe on jostakin epätoivoa herättävästä, liiallisesta tai yli järjen käyvästä ja tarkoitus vaikkapa tehostaa sanotun merkitystä tai saattaa se naurunalaiseksi.

Urheilu | Yleisurheilu

Näkökulma: Uusi yleisurheilupomo sortumassa ammatilliseen itsemurhaan – heti ulos Ylen selostuskopista

© 08.09.2020 klo 21:41

Itsemurhan metaforisessa käytössään muutamissa kansallisissa ja kansainvälisissä uutisotsikoissa.

Saanette pointin: kun Logan Paulin kohahduttanutta YouTube-videota lähestytään tästä näkökulmasta käsin, se on vain äärimmäinen versio mediakulttuurin tavasta kuvata omaehtoista kuolemaa ikään kuin kyseessä ei olisi ihmisiä syvästi koskettava yksilöllinen, sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö vaan pelkkä väkivaltainen – helposti joko traaginen tai koominen – speaktaakkeli. Itsemurha sekä käsitteenä että kuvana on välineellisessä asemassa niin uutismediassa, viihteessä kuin arkikeskusteluissakin. Samaan aikaan itsemurha on sosiokulttuurisissa konteksteissaan ja myös mediassa tietynlainen tabu, kun puhutaan todellisista, ihmisten elämää koskettavista itsemurhakuolemista ja niiden suremisesta, tai kun koetetaan löytää sellaisia monisyisiä tarinoita, jotka fiktiossa käsittelisivät syvällisesti omaehtoista kuolemaa.

Tästä todistaa muun muassa kääntäjä Kaarina Huttusen omakohtainen kirjateos *Surun istukka*, jossa hän kuvailee tyttärensä itsemurhan ja sen suremisen häneen jättämää häpeätahraa ja yksinäisyyden tunnetta ihmisenä, jonka surusta ja elämästä vieraat ja läheiset kääntyvät vaieten pois. Toisaalta itsemurhan tabuluonteisuudesta todistaa *13 Syytä* -Netflix-sarjan vastaanotto keväällä 2017, jolloin sarjaa vaadittiin sensuroitavaksi. Sensuurivaatimuksille oli monia syitä, mutta yksi niistä oli eittämättä se, että sarjassa päähahmon itsemurhaan johtavaa kehityskaarta kuvataan poikkeuksellisen empaattisesti kolmentoista jakson ajan.

Tämä itsemurhan esittämiseen liittyvä samanaikaisen näkyvillä ja näkymättömissä olemisen dynamiikka kiinnitti huomioni syksyllä 2011. Valmistuin tuolloin filosofian maisteriksi itsemurhan kuvataiteellisia rooleja käsitelleellä pro gradu -työllä. Tässä työssäni huomasin omaehtoisen kuoleman tietyllä tavalla *pornoistuneen* sen esittämisen tapoja tarkastellessa. Tällä käsitteellä voidaan hahmottaa sitä ilmiötä, jossa jotakin kulttuurisesti kielletyksi tai tabuksi koettua aihetta käsitellään sellaisilla *graafisilla* tavoilla, joiden tarkoitus on aiheuttaa ihmisissä reaktioita.

Halusinkin väitöskirjassani lähteä tutkimaan tätä dynamiikkaa, jossa itsemurhan voidaan väittää pornoistuneen taiteessa ja mediassa mutta säilyvän silti vaiettuna, stigmatisoituna ja hävettävänä kuolemana. Halusin tarkastella tätä erityisesti itsemurhan tabuluonteisuuden näkökulmasta, mikä edellytti syvällistä perehtymistä tabun teoriaan ja käsitehistoriaan. Päädyin hyödyntämään myös foucault'laista biovallan teoriaa. Tabun ja biovallan teoriat ovat symmetriset siinä, että molempien voidaan nähdä viittaavan sellaisiin normatiivisiin ja luokitteleviin hallintamekanismeihin ja tiedontuotannon tapoihin, jotka pyrkivät säätelemään yksilöiden ruumista ja seksuaalisuutta, kuolemaa ja itsemurhaa.

Tänään, noin yhdeksän vuotta myöhemmin, väittelen edessänne väitöskirjalla, jossa nämä kaksi teoreettista näkökulmaa ohjaavat tapaan tarkastella itsemurhaa

käsitteleviä elokuvia. Yhdistelen monitieteisessä väitöskirjassani visuaalisen kulttuurin tutkimusta ja antropologiaa, ja analysoin siinä englanninkielisistä nykyelokuvista koostuvaa tutkimusaineistoa sekä laajan johdannon että neljän tutkimusartikkelin välityksellä.

Tutkimustani ohjanneena kysymyksenä on ollut, miten biovalta ja tabu – kaksi ihmisen ruumista, seksuaalisuutta ja kuolemaa säätelevää rakennetta – heijastuvat siihen, millaisia käsityksiä itsemurhasta elokuvan keinoin rakennetaan. Toisin sanoen, millaisena kuolemana omaehtoinen kuolema näyttäytyy, kun tarkastelun kohteena ovat esimerkiksi elokuvissa toistuvat tavat kuvata itsemurha-alttiita tai itsemurhakuoleman kokevia hahmoja. Tai se, millaisia itsemurhiin johtavia syitä ja tapahtumaketjuja elokuvissa esiintyy. Tai se, millaisin tavoin elokuvat hyödyntävät itsemurhaa osana elokuvakerrontaa.

Tarkastelin yhteensä viittäkymmentä englanninkielistä nykyelokuva laadullisten tutkimusmenetelmien välityksellä, kuten diskurssianalyysin, semiologian ja erinäisten visuaalisen analyysin metodien. Tämä aineisto käsitti vuosien 1985 ja 2014 välillä julkaistuja elokuvia. Tutkimusartikkeleitani varten tein myös lähempiä analyysejä yhteensä kolmesta elokuvasta – elokuvista *The Moth Diaries*, *Vanilla Sky* ja *Unfriended* – sekä Netflix-sarjan *13 Syytä* ensimmäisestä kaudesta. Nämä tapausesimerkit vangitsivat huomioni tutkimuksen edetessä, koska ne tuntuivat tiivistävän jotakin oleellista tutkimastani ilmiöstä.

Tutkimukseni vahvistaa monin tavoin kuvailemiani taustaolettamuksia itsemurhan pornoistumisesta. Osa näistä tavoista oli itselleni yllättäviä. Esimerkiksi sain tutkimuksessani huomata itsemurhan sukupuolittuvan elokuvissa siten, että mies- ja naishahmojen itsemurhia kuvattiin eri tavoin, ja että näistä juuri naisten kuolemaan johtavat itsemurhat näkyvät miesten itsemurhia useammin elokuvien visuaalisessa kerronnassa. Kuten esimerkiksi itsemurhaa tarkastellut sosiaalifilosofi Katrina

Jaworski kuvaa, yleinen ymmärryksemme itsemurhasta tapaa kuitenkin hahmottaa itsemurhan miehisen väkivallan ilmentymäksi. Tästä syystä keskityin ensimmäisissä tapaustutkimuksissani niihin tapoihin, joilla itsemurha kiinnittyi elokuvassa juuri naishahmoihin.

Ymmärtääkseni tapoja, joilla eri tavoin sukupuolitettujen hahmojen itsemurhia kuvattiin, omaksuin ranskalaisen sosiologi Émile Durkheimin kehittämän egoistinen-altruistinen -jaottelun, ja täsmensin sitä sekä sukupuolentutkimuksen teorioiden että itse kehittämieni jaottelujen perusteella. Tiivistettynä, havaitsin, että kun kyseessä ei ole yhteisöä jollakin tavalla hyödyntävä itsemurha – kuten esimerkiksi vapaaehtoinen ja kunnias uhrautuminen sotatantereella – elokuvat keskittyvät itsemurhaa kuvatessaan erityisesti naisten itsemurhiin. Myös eri tavoin sukupuolitettujen hahmojen motiivit itsen surmaamiselle olivat erilaiset: naisten itsemurhat kytkeytyivät helposti näiden ruumiisiin ja seksuaalisuuteen, ja selittyivät usein näiden epärationaalisuudella ja heikkoudella, kun taas mieshahmoille tarjottiin helpommin järkisyitä ja mahdollisuuksia selviytyä itsemurhahalusta.

Näiden hahmojen itsemurhat myös kytkeytyivät toisiinsa niin kutsutuissa “rinnakkaisnarratiiveista”, joissa elokuvan päähenkilö usein selviää itsetuhosta sivuhenkilön vastavuoroisesti surmatessa itsensä. Monesti päähenkilö oli mies, ja sivuhenkilö nainen, ja heidän välisensä suhde romanttinen, kuten esimerkiksi sellaisissa korkean profiilin elokuvissa kuten *Vanilla Sky* (2001) tai *Inception* (2010). Molemmissa päähenkilöiden metaforisesti kuvatut itsetuhon kierteet selittyvät mieleltään järkkyyneiden naispuolisten rakastajattarien itsemurhilla. Myös monia muunlaisia rinnakkaisnarratiiveja oli löydettävissä, kuten monien tuntemasta *Vuosi nuoruudestani* -elokuvasta, jossa esiintyvässä juonikuviossa teinityttö toipuu rajatilapersonana tunnetusta persoonallisuushäiriöstä miespsykiatrien, naishoitajien, heteroromanttisen rakkaustarinan, ja erilaisia mielenhäiriöitä ilmentävien teinityttöjen keskellä.

Keskeistä tarkastelemilleni elokuville tuntui olevan se, että itsemurha oli niissä välineellinen kaksinapaisen sukupuolikäsityksen ja rakkaussuhteiden heteronormin ylläpitämisessä. Vieläkin räikeämmin tästä välineellisestä asemasta toimivat osoituksena sellaiset itsemurhaelokuvat, joissa itsemurha kiinnitettiin homoseksuaalisiin ja sukupuolibinääriä haastaviin hahmoihin, joita usein elokuvan lopussa ”rankaistiin” speaktaakkelinomaisella ja pahan kuoleman painolastilla ladatulla itsemurhalla. Tällainen on esimerkiksi *Alaston totuus* -murhamysteerin päättävä biseksuaalisen mieshahmon itsemurha.

Varsinaisia miehisen väkivallan ilmentymiä tarkasteltiin toisinaan elokuvissa ymmärtävästi, mutta myös niitä oli löydettävissä eritoten niin kutsuttuja ”pahiksia” rankaisevista itsemurhakuolemista, kuten *Avain pakoon* -elokuvassa, jonka lopussa korruptoitunut vanginvartija surmaa itsensä.

Kuten esiin tuomistani tapausesimerkeistä on jo saattanut aavistaa, tutkimukseni toinen keskeinen tutkimustulos liittyi siihen, että havaitsin itsemurhan määrittävän elokuvissa hulluuden kautta. Itsemurhia selittivät niissä nimittäin sekä lääketieteellisistä diskursseista omaksutut diagnoosit että arkiymmärrystä heijastelevat hulluuden kuvaukset. Diagnostisimmillaan elokuvat saattoivat sijoittua mielisairaalaan, kuten jo mainitsemassani *Vuosi nuoruudestani* -elokuvassa, tai muuhun vastaavaan kontekstiin, kuten *Kuudes aisti* -elokuvassa, joka alkaa skitsofreenikon surmatessa ensin psykiatrin ja sitten itsensä. Paikoitellen tietoisuus masennuksen kaltaisista tiloista myös tarjosi mahdollisuuden *empaattisille* tulkinnoille omaehtoisesta kuolemasta, kuten palkitussa *A Single Man* -elokuvassa.

Vaikka monet elokuvat sisältävät mahdollisuuksia vastakarvaisille tulkinnoille ja paikoin myös toistavat tiettyjä elokuvaan juurtuneita esittämisen tapoja merkittävillä tavoilla toisin, päättelin tutkimukseni tuloksena, että elokuvissa itsemurhaa käsitellään tavoin, joiden voi väittää osallistuvan itsemurhan marginalisoimiseen ja stigmatisointiin. Kuten

jo alustuksessani mainitsin, harvassa ovat nimittäin sellaiset tarinat, joissa keskitytään itsemurhien syiden selvittämiseen, sitä eri tavoin välineellistävien esitystapojen sijaan.

Sekä marginalisoiminen että stigmatisointi voidaan kytkeä sekä tabuun että biovaltaan, joiden hallinnan keinoihin kuuluvat normatiiviset ja luokittelevat tiedontuotannon tavat: toisin sanoen sellaisten olomuotojen tuottaminen, jotka saadaan vaikuttamaan epänormaaleilta, luonnottomilta, pahoilta, likaisilta ja hävettäviltä ja jotka siten työntävät pois luotaan. Erityisesti lääketieteellisiä tiedontuotannon tapoja ja sekä sukupuolta että seksuaalisuutta tuottavia ja hallitsevia diskursseja on tarkasteltu biovallan kontekstissa.

Esittelemieni kuvaamisen tapojen kytkös myös tabuun tuntui ilmenevän erityisesti *13 Syytä* -sarjan vastaanotossa. Tämän nuorten suosiman ja Suomessakin asti keskustelua herättäneen Netflix-sarjan ensimmäinen kausi joutui kiivaan keskustelun ja sensuurin kohteeksi julkaisunsa yhteydessä. Sitä kritisoitiin muun muassa lääketieteellisten diagnoosien ja hoitokeinojen puutteesta ja liian järkiperaisestä otteesta päähahmon itsemurhaan. Muun muassa näistä syistä sarjan pelättiin aiheuttavan nuorten katsojiensa joukossa ”itsemurhatartuntojen” aallon.

Juuri tämä kansanterveystieteellisistä diskursseista uutisotsikoihin tarttunut tartunnan pelko oli minusta oireellista itsemurhan tabuluonteisuudesta ja omaehtoiseen kuolemaan kohdistuvasta säätelystä. Se kohdistui itsemurhan esittämiseen inhimillisenä, monissa erilaisissa vastoinkäymisissä kumuloituvana ratkaisuna. Itsemurhatartunnan avulla myös perusteltiin sarjan itsemurhakohtauksen poisto ja uudenlaisten ikärajoitusten luominen Netflixiin. Tähän tartuntaan vedoten myös kiellettiin sarjasta, ja samalla itsemurhasta keskusteleminen joissakin englanninkielisissä maissa sijaitsevilla kouluilla.

Tulkitsin tartunnanpelon merkiksi itsemurhan tabuluonteisuudesta nimenomaan antropologisten teorioiden valossa. Tabulla on tieteenalan sisällä kiinnostava

teoreettinen historia, jossa se mielletään yhteisöä tietynlaisilta vaaroilta suojaavaksi rakenteeksi, joka on kytköksissä likaan ja tartuntaan liittyviin käsityksiin. Kiinnostavana faktatietona: samaiseen tartunnanpelkoon viitaten tabu oli 1800- ja 1900-luvun alun siirtomaavallan aikaisissa teorioissa määritelty primitiiviseksi kulttuuriseksi rakenteeksi suhteessa läntisiin vastaaviin, minkä vuoksi läntisissä konteksteissa tapahtuvaa tabusäätelyä saattaa tietyiltä osin olla hankala tunnistaa.

Mitä sitten, saatatte kysyä? Miksi itsemurhaa kuvaavia elokuvia pitää tarkastella – ylipäänsä, tai sitten biovallan ja tabun kaltaisista, arkiymmärrystä pakenevista teoreettisista taustoista käsin? Tutkimusasetelmani, joka olettaa näiden rakenteiden vaikuttavan siihen, miten itsemurhaa kuvataan, nousee kulttuurintutkimukselle ominaisesta paradigmasta, joka tunnistaa median ja siinä toistuvien merkityksellistämisen tapojen vallan ihmisten elämään. Toisin sanoen: niillä toistuvilla tavoilla, joilla kuvaamme itsemurhaa ja puhumme siitä, on vaikutusta siihen, miten käsitämme omaehtoisen kuoleman, ja miten suhtaudumme sitä harkitseviin ihmisiin. Näin näillä esittämisen tavoilla on monenlaisia vaikutuksia myös niihin ihmisiin, jotka itsemurhan kanssa eri tavoin kamppailevat.

Tämä on merkittävää suhteessa WHO:n ja Surunauhan kaltaisten itsemurhien estämiseen pyrkivien tahojen huomioon siitä, että häpeä ja stigma vaikeuttavat avun hakemista itsemurhaan liittyviin ajatuksiin.

Erytisesti *13 Syytä* -sarjaan liittyvien keskustelujen valossa onkin syytä pohtia, miksi fiktion empaattinen suhtautuminen omaehtoiseen kuolemaan koetaan suuremmaksi ongelmaksi kuin median toisteinen taipumus esittää itsemurha koomisena speaktaakkelina tai välineellisenä kerronnan keinona naisten, homoseksuaalisten hahmojen ja pahisten rankaisemiseksi. Parhaimmillaan taiteen ja fiktion voisi väittää tarjoavan samaistumispaikkoja myös sellaisille yksilöille, joiden on hankala löytää itseään yhteiskunnan vallitsevista normeista ja ideoista. Tällöin omaehtoista kuolemaa

käsitteleviä elokuvia hallitseva liiallinen normatiivisuus ja stigmatisointi, oli kyse sitten diagnostisista tai sukupuolittavista tiedontuotannon tavoista, muuttuu empatiaa ongelmallisemmaksi.

Kirjoittaja:

Visuaalisen kulttuurin tutkija, FT Heidi S. Kosonen väitteli Jyväskylän yliopiston musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitokselta. Tabun, biovallan ja itsemurhan visuaalisten esitysten lisäksi Kosonen on perehtynyt sukupuolen ja seksuaalisuuden esittämisen kysymyksiin ja hankaliin tunteisiin erityisesti inhon ja vihapuheen osalta. Hän tarkastelee parhaillaan ekologisen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiä elokuvassa ja televisiossa post-doc-mobilitetissa (Winnipeg'n yliopisto) sekä vihapuhetta Jyväskylän yliopistossa (Nykykulttuuri). Kosonen on toinen humanistisen inhoverkoston The Disgust Network perustajajäsenistä. Hän ylläpitää tutkimusblogia osoitteessa: <https://theoryoftaboo.wordpress.com/>. Yhteystiedot: heidi.s.kosonen@jyu.fi